

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

«Η Ιστορία επαναλαμβάνεται. Και, όπως είναι φυσικό, επαναλαμβάνονται καταστάσεις, πράξεις και φαινόμενα όπως αυτό του πολέμου. Βέβαια, από την εποχή του Θουκυδίδη (5ος αιώνας π.Χ.) μέχρι σήμερα, η “τέχνη” του πολέμου γνώρισε τεράστια ανάπτυξη, εξέλιξη και ποικιλία μορφών. Ωστόσο, ορισμένα χαρακτηριστικά του, όπως η παθολογία του, παρέμειναν αναλλοίωτα. Και αν κανείς αμφιβάλλει γι’ αυτό, δεν έχει παρά να ξαναδιαβάσει την “παθολογία του πολέμου”, έτσι όπως την ανέλυσε ο Θουκυδίδης, ο οποίος, παρατηρώντας και περιγράφοντας την απάνθρωπη συμπεριφορά των εμπολέμων κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο, σκιαγραφεί, άθελά του, τη σημερινή εικόνα του “κόσμου μας”».

Με δραματική ενάργεια και φιλοσοφικό στοχασμό ο Θουκυδίδης παρεμβάλλει στο τρίτο βιβλίο των *Ιστοριών* του (83-85), κατά την εξιστόρηση του εμφυλίου πολέμου της Κέρκυρας, βαθύτατες και αιώνιας αξίας διαπιστώσεις και παρατηρήσεις για την επίδραση της βίας και του πολέμου –και μάλιστα του εμφυλίου πολέμου– πάνω στα ήθη των ανθρώπων και της κοινωνίας.

Αλέξης Τσολάκης

Έτσι, παρατηρεί (Γ 83) πως οι εμφύλιοι σπαραγμοί δημιουργούν κάθε μορφή κακίας και μοχθηρίας: «η αγαθότης κατεγέλαιο τόνον ώστε εξηφανίσθη». Επικρατούσε γενική δυσπιστία όλων προς όλους. Δεν πίστευε κανείς σε κανέναν είδους εγγύησης και υποσχέσεις ή όρκους. Όποιος επικρατούσε, αντί να δώσει πίστη στους αντιπάλους του, έπαιρνε σκληρά μέτρα για την ίδια του την ασφάλεια. Καθώς συχνά συνέβαινε να επικρατούν οι διανοητικά κατώτεροι, φοβούνταν, εξαιτίας της δικής τους ανεπάρκειας και της ικανότητας των αντιπάλων τους, μήπως νικηθούν κατά τη σύζηση. Για να μην πέσουν θύματα και υποστούν ταπεινώση, δεν δίσταζαν να φτάσουν στο έγκλημα.

Στη συνέχεια (Γ 84), εξαιτίας των φοβερών εγκλημάτων που διέπραξαν οι Κερκυραίοι, όταν τους δόθηκε η ευκαιρία να εξεγερθούν κατά των αρχόντων και να εκδικηθούν τους τυράννους, αναλύει τα αίτια της διαγωγής αυτής. Φτώχεια, εκδίκηση και επιδίωξη να πάρουν τις περιουσίες των άλλων. Τυφλό πάθος, όπου οι άνθρωποι της ίδιας της καταπιεζόμενης τάξης χτυπούσαν αλύπητα τους όμοιους τους, όχι για από πλεονεξία, αλλά γιατί ζήτησαν μέσα τους τα πρωτόγονα ένστικτα. «Η ζωή της πόλεως συνεταράχθη βαθύτατα και η ανθρώπινη φύση, η οποία και υπό το κράτος ακόμη του νόμου

ρέπει συνήθως προς την αδικίαν, τεθείσα ήδη υπεράνω των νόμων, ησθάνετο χαράν αποδεικνύουσα ότι τα πάθη της ήσαν ασυγκράτητα, και ότι ήσαν ισχυρότερα από τους νόμους και εχθρά πάσης υπεροχής». (Μετάφραση Ελ. Κ. Βενιζέλου). Ο φθόνος έχει διαβρώσει την ανθρώπινη ψυχή, ασκώντας ολέθρια επιρροή επάνω της, και έτσι προτιμάται η άνομη εκδίκηση από τη δικαιοσύνη και η πλεονεξία από την ευνομία. «Για να εκδικηθούν τους εχθρούς τους οι άνθρωποι, σε τέτοιες περιστάσεις, αγνοούν τους κανόνες επάνω στους οποίους στηρίζονται οι κοινωνίες, κανόνες όμως επάνω στους οποίους μπορούν να στηριχθούν για να σωθούν, αν βρεθούν σε ανάγκη. Αλλά αδιαφορούν, ξεχνώντας ότι αν καταλύσουν όλους τους κανόνες, τότε και οι ίδιοι θα στερηθούν από την προστασία τους, αν έρθει στιγμή που θα τους έχουν ανάγκη». (Μετάφραση Αγγ. Βλάχου).

Και σ’ αυτό το σημείο της “Ιστορίας” του, όπως και σε άλλα, ο Θουκυδίδης διερευνά σε βάθος την επίδραση της βίας πάνω στον άνθρωπο, “Η ανθρωπεία φύσις” είναι επιρρεπής στο κακό. Ο Θουκυδίδης είναι ένας μεγάλος απαισιόδοξος.

Ο François Châtelet (*La naissance de l'histoire*, 82) αναφέρει ότι εξαιτίας του πολέμου ανατρέπονται όλες οι καθιερωμένες αξίες καθώς και η “είω-

θυία των ονομάτων αξίωσις” (Γ 82). Παραθέτει όμως και αντίθετη άποψη (του Prevost Paradol), ότι δηλαδή ο πόλεμος δεν διαφθείρει την ανθρώπινη φύση, απλώς παρέχει την ευκαιρία για να αποκαλυφθεί.

Ιδιαίτερη είναι η σημασία του γνωστού, κλασικού πια, δραματικού διαλόγου των Αθηναίων με τους Μήλιους (Ε βιβλίο του Θουκυδίδη). Οι Αθηναίοι εκστρατεύουν κατά της Μήλου, αποικίας των Λακεδαιμονίων, και αξιώνουν την υποταγή της, ενώ η Μήλος πρόσφερε την ουδετερότητα. Οι Αθηναίοι λένε: «Εξ ίσου γνωρίζομεν και οι δύο ότι κατά την συζήτησιν των ανθρωπίνων πραγμάτων το επιχειρήμα του δικαίου αξίαν έχει, όπου υπάρχει δύναμις προς επιβολήν αυτού, ότι όμως ο ισχυρός επιβάλλει ό,τι του επιτρέπει η δύναμις του και ο ασθενής παραχωρεί ό,τι του επιβάλλει η αδυναμία του».

Εδώ προβάλεται έντονα και με κινισμό από τους Αθηναίους το δόγμα “η δύναμη του ισχυρότερου”. Πιο πέρα οι Μήλιοι ρωτούν: «ώστε δεν θα μας δεχθήτε να είμεθα μεν φίλοι σας αντί εχθρών, αλλά να διατηρήσωμεν την ειρήνην και την ουδετερότητα μας;» και οι Αθηναίοι απαντούν: «Όχι, διότι η εχθρα σας μας βλάπτει πολύ ολιγώτερον από την φίλιαν σας. Καθόντες μας εις τα όμματα των υπηκόων μας αυτή την εκτήμηριον αδυναμίας, ενώ το μίσος σας είναι εκτήμηριον δυνάμεως».

Ξε άλλο σημείο του διαλόγου οι Αθηναίοι υποστηρίζουν: «Όσον αφορά τα επί του δικαίου σπληνίζόμενα επιχειρήματα, θεωρούμε ότι και οι μὲν και οι δε δεν στερούνται τοιούτων, νομίζουν όμως ότι όσοι διατηρούν την ελευθερίαν των φεύλουσαν τούτο εις την δύναμιν των, και ημεῖς δεν επιτιθέμεθα κατ' αὐτῶν ἔνεκα φόβου. Ὡστε ἡ υποταγὴ μῶν, οι οποίοι ἄλλωστε και νησιῶται εἴσθε και ασθενέστεροι ἀπὸ ἄλλους, ὄχι μόνον θα ἐπεξέτεινε την ηγεμονίαν μας, ἀλλὰ και θα ἀπεδείκνυε ὅτι δεν εἴσθε ὑπέρτεροι ημῶν, οι οποίοι εἰμέθα κυριαρχοὶ τῆς θαλάσσης».

Παρατέρα πάλι οι Αθηναίοι: «ὡς προς μεν τους θεούς πιστεύομεν, ὡς προς δε τους ἀνθρώπους καλῶς γνωρίζομεν ὅτι, ὠθούμενοι ἀνάκθεον ὑπὸ ἀκαθέκτου φυσικῆς ὀρμῆς, ἄρχουν παντού ὅπου ἡ δύναμις των εἶναι ἐπικρατεστέρα. Τον νόμον τούτου ὄυτε ἐθέσαμεν ὄυτε, ἰσχύνοντα ἤδη, πρώτοι ημεῖς ἐφηρμόσαμεν. Τον ἐφάρκαμεν ἰσχύοντα και θα τον κληροδοτήσωμεν ἰσχύοντα αἰωνίως...» Και για τους Λακεδαιμόνιους: «τους γνωρίζομεν ὡς ταυτιζόντας το εὐχάριστον με το ἔντιμον και το συμφέρον με το δίκαιον. Και τοιαύτη ἀντιλήψις ἤκιστα, μα την ἀλήθειαν, ἀνταποκρίνεται προς τὰς παρούσας ἀναήτους μῶν ἐλπίδας σωτηρίας».

Το τελικό ἀποτέλεσμα ὄλων αὐτῶν των επιχειρημάτων και των ἀντιρρήσεων ἦταν να παραδοθῶν εἰρηνικά οι Μήλιοι στους Αθηναίους, οι οποίοι, για ἀνταμοιβή: «τους μεν ἐφηρμόσαμεν τον παραδοθέντων ἐφόνευσαν, τα δε γυναῖκαῖκαπαῖα κατέστησαν δούλους, και πέμψαντες ὕστερα πεντακοσίους εκ των ἰδίων πολιτῶν ἀπέκτισαν την νήσον» (E 116).

Αλλὰ και ἡ Σικελική ἐκκρατία εἶναι γεμάτη ἀπὸ παρόμοιες ὠμότητες. Ο Γύλιππος καταλαμβάνει το φρούριο Λάβδαλο και σκοτώνει ὄλους ὄσους συνέλαβε μέσα σ' αὐτό (Z 3). Όταν οι ναυτες του Νικία Εμάρκαρναν για νερό ἡ για καυσοξύλα, το ἱππικό των Συρακοῦσιων τους σκότῳνε (Z 4). Σε μια φανταστική σύγκρουση οι Αθηναῖοι βούλιαξαν ἔνεκα καράβια των Συρακοῦσιων και σκότῳσαν τους περισσότερους ἀπὸ τους ναυτες (Z 23). Οι Θράκες, μισθοφόροι των Αθηναίων, ὀρμησαν μέσα στη Μυκαλησό ... και

σκότῳναν τους κατοίκους, χωρίς να εἰραρῶν τους γέρους ἡ τα παιδιά (Z 29). Ἐπῆσαν πάνω σ' ἓνα σχολείο, το μεγαλύτερο της πολιτείας, ὄπου μόλις εἶχαν μπει τα παιδιά, και τα κατέσφαξαν ὄλα (Z 30). Σε ἄλλη σύγκρουση οι Συρακοῦσιοι βύθισαν ἐφτά καράβια των Αθηναίων, προξένησαν βλάβες σε πολλά ἄλλα και σκότῳσαν τα πληρώματα τους (Z 41). Αὐτοὶ και οι σύμμαχοὶ τους εἶχαν ἀιχμαλωτίσει 18 καράβια και σκότῳσαν ὄλα τα πληρώματα (Z 53). «Τον πρώτο καιρὸ οι Συρακοῦσιοι μεταχειρίστηκαν πολὺ σκληρὰ τους ἀιχμαλωτῳς που εἶχαν στα λατομεία. Στοιβαγμένοι πολλοὶ μαζί σε μια γαράδρα, μην ἔχοντας στέγη, ὑπέφεραν ἀπὸ τον ἥλιο και την νιγηρὴν ζέση στην ἀρχὴ και ἀργότερα ἀπὸ τις κρούες φθινοπωρινῆς νύχτης. Ἡ μετὰπτῳση αὐτῆ προκαλοῖσε πολλῆς ἀρρώστιας. Ἦσαν ἀναγκασμένοι να ζῳν σε πολὺ στενὸ χῳρό κἀνοντάς τα ὄλα στο ἴδιο μέρος. Στοιβαζαν τον ἓνα πάνω στον ἄλλο τους νεκρούς που πῆσαν ἀπὸ τα τραύματα τους ἡ ἀπὸ τις ἀρρώστιας που προκαλοῖσαν οι μεταπτώσεις του καιρού, και ἡ δυσοσμία ἦταν ἀνυπόφορη. Τους βασάνιζε ἡ πείνα και ἡ δίψη (για 8 μῆνες τους ἔδιναν ἓνα τέταρτο του λίτρου νερό και δύο λίτρα σιτάρη) και ὄλα τ' ἄλλα που ἦταν φυσικό να υποφέρουν ἀνθρώποι στοιβαγμένοι ὄλα μαζί. Κατόπιν τους πούλησαν δούλους...» (Z 87).

Ο Κ. Παπαρηγόπουλος στην *Ἱστορία του Ἑλληνικοῦ ἔθνους* θυμίζει ὅτι το 431 π.Χ. οι Πλαταιεῖς συνέλαβαν ζωντανούς 180 ἀπὸ τους Θηβαίους που εἶχαν ἐισβάσει στην πόλη των Πλαταιῶν, ἀλλὰ σε λίγο τους σκότῳσαν, ἐγκαινιάζοντας τις ὠμότητες του Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Το 416, οι ἀποκρίσεις των Μηλίων προς τους Αθηναίους ἀποτελοῦν διακριτῳρητῳ των ἀνθρωπίνων δικαιῳμάτων, ἡ ὄποια ὄμως, ὄπως συμβαίνει και στην ἐποχὴ μας, ὑπῆρξε ἀναποτελεσματική.

Το 415, στην ἀρχὴ της Σικελικῆς ἐκκρατίας, τρεις χιλιάδες Αθηναῖοι ἀιχμάλωτοι ἐκτελοῦνται ἐν ψυχρῳ ἀπὸ τους Συρακοῦσιους. Τῳνη ἀπολογία τῳς βίας κάνει ἐπίσης ο Σπαρτιάτης στρατηγὸς Βρασίδας, ο ὄποιος, κατὰ τῳ διάρκεια του Πελοποννησιακοῦ πολέμου, μίλησε προς τους πολί-

τες της Ἀκάνθου καλῳντας τους να περάσουν στο στρατόπεδο των Πελοποννησίων. Στην ἀρχὴ δίνει ὑποσχέσεις... ἀν ὄμως, παρὸ τις διαβεβαιώσεις των Λακεδαιμονίων, ἡ Ἀκάνθος προτιμὰ να μείνει για την ἀσφάλεια ἡ το συμφέρον τῳς στην τροχιά των Αθηναίων: «ἀν πῆτε ὅτι ἡ ελευθερία που σας προσφέρουμε δημιουργεῖ κινδύνους και ὅτι ὠσῳτό εἶναι να προσφέρεται μόνο σ' ἐκεῖνους που μποροῦν να τῳ δεχτοῦν, ἀλλὰ ὅτι δεν εἶναι δίκαιο να την ἐπιβάλομε σε κἀποιον παρὰ τῳ θέλησῳ του, τότε θα προσπαθήσω να σας ἀναγκάσω καταστρέφοντας τῳ γῳ σας. Και δε θα θεωρήσω ὅτι κἀνω πρῳδῳ ἀδικῳ, γιατί θα την δικαιολογῳ δυο πράγματα. Ὅτι δεν πρέπει, ἀν ἀρνηθεῖτε να ἔρθετε με το μέρος μας εἰσῳς που λέτε πως εἴστε φίλοι μας για να ζημῳνῳνται οι Λακεδαιμόνιοι, να ἐξακολουθεῖτε να πληρώνετε φόρους στην Ἀθήνα. Και ἐπίσης ὅτι δεν πρέπει εἰσῳς να σταθεῖ ἐμποδῳο να ἀποτινάξουν το ζυγὸ ἡ ἄλλοι Ἕλληνες».

Ὅλα αὐτὰ που ἀναφέρονται στα βιβλία του Θουκυδίδη ἀποτελοῦν την ἐπιβεβαίωση των ἀπιστιοδῳξων θέσεων του, ὅτι δηλαδῳ, κἀτω ἀπὸ παρόμοιες συνθήκες, φυσικό εἶναι, σύμφωνα με τῳ φύσᳳ του ἀνθρώπου, να προκῳψῳν ἀνάλογα ἀποτελέσματα: φόνος, βασανισμοὶ, στερησῳς, δυστυχία και ἀπανθρωπία. Τι μας μείνει να προσθέσομε για τις μέρες μας;

The Pathology of War

A. Tsolakis

History is repeated. And as it is natural, situations, actions and phenomena such as war are also repeated. Undoubtedly, from the age of the great Greek historian Thucydides (5th century BC) until today the "art" of war has undergone an immense development and evolution and has taken a variety of forms. However, certain of its characteristics, such as its pathology, have remained unchanged. If there is any doubt about it, one should read again the "pathology of war", as it is analysed by Thucydides who, by observing and describing the inhuman behaviour of the opponents during the Peloponnesian war, unintentionally forecasts and realistically draws the present picture of "our world".